

Кушніренко Інна Юріївна,

*Одеський державний екологічний університет, старший викладач кафедри
українознавства та соціальних наук, кандидат політичних наук*

УДК 323.1

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

Стаття присвячена політико-правовим заходам щодо меж просування та захисту прав національних меншин в Україні. Досліджуються проблеми розвитку та механізму практичної реалізації сучасної етнонаціональної політики.

Ключові слова: національні меншини, міжнаціональні відносини, етнонаціональна політика, міжнаціональна толерантність.

Кушніренко И.Ю. Проблемы развития и практического применения политико-правовых и организационных мер по реализации защиты прав национальных меньшинств в Украине.

Статья посвящена политико-правовым мерам относительно границ продвижения и защиты прав национальных меньшинств в Украине. Исследуются проблемы развития и механизма практической реализации современной этнонациональной политики.

Ключевые слова: национальные меньшинства, межнациональные отношения, этнонациональная политика, межнациональная толерантность.

Kyshnirenko I.Y. Problems of development and practical application of political, legal and institutional arrangements for the implementation of the protection of national minorities in Ukraine.

Article is devoted to the political and legal measures concerning the boundaries of the promotion and protection of rights of national minorities in Ukraine. Investigate questions of development and practical implementation of the mechanism of modern ethno-national politics.

Keywords: national minorities, ethnic relations, ethnic policy, ethnic tolerance.

Молода поліетнічна держава, якою є Україна на сьогоднішній день, має одне з першочергових завдань – проведення толерантної етнонаціональної політики, яка була б направлена на інтеграційні процеси серед різних етнічних груп. Українська держава та суспільство мають значні досягнення в галузі міжетнічної толерантності в процесі побудови мирного поліетнічного суспільства, в якому поважають права представників усіх етнічних груп. Ухвалено низку законів, які сприяють захисту прав національних меншин. Держава гарантує збереження, захист і вільний розвиток мов національних меншин України, сприяє розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності корінних народів і національних меншин, гарантує їм здобуття освіти рідною мовою, вивчення рідної мови в навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Але все вищепераховане не гарантує звільнення етнонаціональної політики від низки проблем практичного застосування уже існуючих політико-правових та організаційних заходів щодо реалізації захисту прав національних меншин, а також від перешкод стосовно прийняття сучасних та довгоочікуваних нормативно-правових актів з цього питання.

Метою дослідження є проведення аналізу проблем механізму реалізації прав національних меншин в Україні.

При здійсненні історіографічного аналізу досліджуваної проблеми, на думку автора, літературу можна систематизувати і класифікувати в декілька груп. До першої з них слід віднести роботи історико-правового характеру Бикова О. М., Бондарьової С. К., Дмитрієва А. І., Жванії Г. Е., Кривицької О., Паніної Н., Шрагіної Л. І., в яких аналізується розвиток феномену толерантності протягом багатовікової історії людства. Другу групу становлять наукові роботи Абашидзе А. Х., Мицика В. В., Кимлічка В., Кушніра В., Мармазова В. Є., Ротар Н. Ю., Піляєва І. С., Назаровича А., Товта М., Трохимчика С., Юрьєва С. С. з проблем міжнародно-правового регулювання міжнаціонального питання як в історичному минулому, так і в сьогоденні, що дозволяють здійснити науковий аналіз сучасного стану розвитку з цієї проблеми у взаємодії норм міжнародного та національного права. Третю групу складають роботи українських політологів, якими започатковано низку наукових напрямів, які

генерують теоретичні й концептуальні розробки в етнонаціональній сфері та етнокulturознавстві. Цей комплекс проблем активно розробляється в працях Надолішнього П. І., Котигоренка В. О., Мітряєвої С. І., Нікітюка В. О., Рябошапко Л., Рафальського О. О., Євтуха В. Б. та інших.

Варто зазначити, що державою здійснюється комплекс політико-правових та організаційних заходів щодо практичного вирішення проблем задоволення освітніх, мовних, культурних потреб представників різних національностей, які проживають в Україні. Збереження та розвиток культур національних меншин розглядається нашою державою як важлива складова загальнонаціонального культурного розвитку. Україна як суб'єкт міжнародного права і рівноправний учасник міжнародного спілкування ратифікувала переважну більшість конвенцій та угод у сфері захисту прав людини. З урахуванням цього державна етнополітика України здійснюється також відповідно до Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і Факультативного протоколу до нього, Декларації 47-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, Документа Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ, Гаазьких рекомендацій з прав національних меншин на освіту, Ословських рекомендацій щодо мовних прав національних меншин та інших міжнародних документів. Найважливішим міжнародно-правовим документом у сфері захисту прав національних меншин для всіх європейських країн і, зокрема, для України є Рамкова конвенція про захист національних меншин.

Головною перемогою міжнаціональної толерантності в Україні, до якої етнонаціональна політика йшла багато років, є схвалення Урядом проекту Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» від 28 серпня 2013 року. Варто зазначити, що протягом останніх років не раз здійснювалися спроби підготовки та винесення на розгляд Верховної Ради України цього законопроекту.

Проектом Концепції передбачені механізми реалізації державної етнонаціональної політики та визначені її основні напрями у різних сферах суспільного життя (політико-правовій, культурно-гуманітарній, інформаційній та сфері зовнішньої політики). У законопроекті передбачається прийняття Верховною Радою концепції етнонаціональної політики України, де конкретизуються зафіксовані в Конституції України положення та принципи державної політики у сфері міжнаціональних відносин. Зокрема, Конституція України ввела в правове поле такі поняття: «український народ», «українська нація», «корінні народи» і «національні меншини». Незважаючи на це, зараз правовий статус вищевказаних термінів не визначено на законодавчому рівні. Саме тому в концепції дається визначення даних термінів, а також таких термінів, як «державна етнонаціональна політика України», «етнічна спільність», «етнічна ідентичність», «етнос», «етнонаціональні відносини», «ксенофобія», «закордонний українець», «національно-культурна автономія» і «толерантність» [8].

Якщо говорити про організаційні заходи щодо практичного вирішення проблем задоволення освітніх, мовних, культурних потреб представників різних національностей, які проживають в Україні, тобто про механізм реалізації прав національних меншин, то слід зазначити, що окрім вищезазначених потреб, піклуючись про збереження культурних традицій і надбань етносів, що проживають в Україні, держава всіляко сприяє відзначенню ними днів своєї національної культури, пам'ятних дат, релігійних та обрядових свят тощо.

У 2002 році було створено Конгрес національних громад України, який є всеукраїнською спілкою громадських організацій, що об'єднуються на основі єдності інтересів для спільної реалізації своїх прав і свобод, спрямованих на національне відродження та зміцнення зв'язків між національними громадами України. Конгрес видає газету «Форум націй», що виходить українською мовою і розповсюджується по всій території України, проводить активну роботу щодо інтеграції національних меншин України в українське суспільство, організує конференції, круглі столи з проблем

національних меншин, міжнаціонального спілкування, національної освіти, виховання толерантності, проводиться моніторинг міжнаціональних, міжконфесійних відносин, стану толерантності у суспільстві. Серед найважливіших проектів: проект з виховання толерантності підлітків «Простір толерантності», який включає дитячий табір «Джерела толерантності» та підліткові клуби толерантності у Києві, Маріуполі, Симферополі, Львові, Харкові та Кишиневі (Молдова) [7].

На сьогоднішній день на території України офіційно зареєстровано близько 1200 національно-культурних товариств із різним статусом, причому 37 громадських організацій мають всеукраїнський статус. Реалізуючи передбачене чинним законодавством право на розвиток етнічної самобутності, національні меншини за підтримки держави задовольняють свої освітні потреби, відроджують свою мову, культуру, звичаї, традиції, розвивають самодіяльне та професійне мистецтво. Так, у 1993 р. було створено товариство російської культури «Русский дом». Організація активно приймає участь у засіданнях, конференціях з питань соціально-економічного становища російської меншини, зосереджує свою увагу на культурологічній та просвітницькій діяльності, зокрема проведенням «Днів російської культури», творчих і музичних вечорів, наукових конференцій, добродійних акцій.

Характерною рисою діяльності, перш за все, всеукраїнських національно-культурних товариств є формування толерантності у міжнаціональних відносинах. Це передусім організація літніх таборів толерантності для дітей та юнацтва, проведення всеукраїнських уроків толерантності, круглих столів, семінарів. Так, за ініціативи Асоціації єврейських організацій та общин України протягом тривалого часу проводиться Всеукраїнський міжнаціональний дитячий табір «Джерела толерантності». Проект організовано Конгресом національних громад України задля виховання міжнаціональної толерантності української молоді, протидії ксенофобії, формування активної громадянської позиції у молоді національних громад, поширення знань про національне розмаїття України. Щороку, під час літніх канікул для вивчення рідних мов, знайомства з різноманіттям культур і традицій у цьому таборі збираються представники близько 25 національностей.

Щодо фінансування культурно-просвітницької діяльності національних меншин, то треба зазначити, що з метою створення умов для збереження і розвитку національної самобутності національних меншин, їх мови, культури і традицій у Державному бюджеті України передбачаються відповідні асигнування. Але цих коштів недостатньо для того, щоб у повній мірі реалізувалася практика надання національно-культурним товариствам приміщень соціально-культурного призначення, що перебувають у державній та комунальній власності для проведення ними культурно-просвітницьких заходів, спрямованих на відродження національних культур, мов, традицій та звичаїв національних меншин України. Незважаючи на розпорядження президента України «Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств» [6], у якому пропонується розглянути можливість безоплатного надання будівель і споруд, що перебувають у державній власності та комунальній власності, для проведення національно-культурними товариствами культурологічних, освітніх, науково-просвітницьких та інших заходів; вивчити питання та здійснити в установленому порядку заходи щодо встановлення відповідно до законодавства мінімального розміру плати за оренду державного та комунального майна, що використовується зазначеними товариствами для забезпечення своєї діяльності, на сьогодні із 1200 національно-культурних товариств приміщеннями забезпечені на різних умовах (оренда, суборенда, приватна власність, пільгові умови оренди) лише близько третини громадських об'єднань. Останнім часом у місцях компактного проживання національних меншин недостатньо розвивається мережа регіональних центрів національних культур та закладів культури, а також їх матеріально-технічна база. Недостатньо відпрацьований механізм і щодо виділення коштів з місцевих бюджетів на підтримку діяльності національно-культурних товариств.

Правовою основою формування державної політики щодо забезпечення освітніх потреб національних меншин стали Декларація про державний суверенітет України,

Декларація прав національностей, Конституція України, Закони України «Про національні меншини в Україні», Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Про засади державної мовної політики, «Про освіту», «Про позашкільну освіту» та інші законодавчі акти України.

Відтак в Україні при утвердженні української мови як державної визнається право кожного громадянина на вільне користування та навчання рідною мовою або вивчення рідної мови. Міністерство освіти і науки України за участю управлінь освіти і науки при облдержадміністраціях послідовно вживає відповідні заходи для забезпечення цих прав. В Україні функціонує мережа освітніх закладів з навчанням (вихованням) мовами національних меншин, до якої входять дошкільні заклади, загальноосвітні навчальні заклади, професійно-технічні училища, вищі навчальні заклади, недільні школи. Ефективними заходами, що сприяють вивченню та знанню державної української мови представниками національних меншин є щорічні конкурси на краще знання рідних мов національних меншин, які проводяться у більшості областей України. На сьогоднішній день покращується навчально-методичне забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів, у яких мови національних меншин вивчаються як предмет або факультативно.

Слід зазначити, що в Україні функціонують різні типи загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин. Так, Ужгородський Національний університет є єдиним в Україні вищим навчальним закладом, в якому представники національних меншин складають вступні іспити рідною мовою (угорською, російською, румунською, словацькою). Крім того, в Мукачівському педагогічному училищі підготовка вчителів початкових класів для шкіл з національною мовою навчання ведеться угорською мовою. Угорською мовою здобувають фахову освіту в окремих групах Мукачівського державного аграрного технікуму, Ужгородського училища культури та Берегівського медичного училища [4, С. 28-29].

Інформаційні потреби національних меншин є складовою системи духовних потреб і запитів, які є важливою часткою в цілісному житті індивідуума. Задоволення потреб у праці, пізнанні, спілкуванні створює необхідні передумови для розвитку етнічних інформаційних потреб.

На сьогодні є ЗМІ, які працюють на всеукраїнському рівні, засновниками яких є самі національно-культурні товариства. Це газети «Форум націй», «Наша Батьківщина», «Романі Яг», «Голос Азербайджану», «Елліни України», які дуже потребують фінансової підтримки від держави [5, С. 17]. В Автономній Республіці Крим виходять кримськотатарською мовою на 100 % газети «Кърым», «Яньи донья» та журнал «Йилдыз», а решта національних періодичних видань, таких як «Арекет», «Голос Крима», «Полуостров», «Діалог» і навіть друкований орган Меджлісу кримськотатарського народу «Авдет», виходять російською мовою [2, С. 46].

В Україні є два великі кінофестивалі, де національні громади можуть представляти фільми про своє життя: кінофорум «Разом» і фестиваль «Мій рідний край». Національна радіокомпанія України висвітлює національне питання на «Українському радіо» в програмах «Культура», «Здрастуй, Україно», «Голос Росії», «Ассаям алейкум», «Україна і світ». Серед регіональних компаній, які ведуть мовлення для національних громад, — Волинська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Львівська, Одеська, Чернівецька обласні державні телерадіокомпанії та державна телерадіокомпанія «Крим». Остання транслює передачі аж сімома мовами.

Щодо проблем механізму реалізації інформаційних прав нацменшин, то можна констатувати факт недостатньої підтримки з боку держави друкованих засобів масової інформації мовами національних меншин. Не збільшується обсяг телерадіопрограм обласних державних телерадіокомпаній, які висвітлюють питання міжнаціональних відносин, традиції та культуру національних меншин. Не вдалося за роки незалежності реалізувати ідею створення на українському телебаченні та радіо окремої передачі, яка була

б спрямована на роз'яснення положень національного та міжнародного законодавства у сфері міжнаціональних відносин, формування толерантності, висвітлення історії розвитку культур національних меншин України, їх традицій, звичаїв та обрядів.

Усі вищезазначені факти добре та об'єктивно, як би мовити «із середини» висвітлюють комплекс політико-правових та організаційних заходів щодо реалізації та забезпечення захисту прав національних меншин в Україні, вказують на їх «недоробки» та недоліки, а також лише своїм існуванням наштовхують на деякі шляхи їх вирішення.

Підводячи підсумок, треба зауважити, що позитивні тенденції у сфері міжнаціональних відносин, задоволення етнокультурних потреб національних меншин – незаперечні, але недоробки все ж таки є. Тому, головним повинно бути те, щоб не замовчувати їх, а відверто говорити про них, вивчати і методично працювати над їх вирішенням. Нагальним завданням для всіх органів державної влади та громадських організацій є переведення у практичну площину виконання положень Конституції України, законів та підзаконних актів з питань забезпечення прав національних меншин, створення належних умов для підтримки діяльності їх національно-культурних товариств.

На нашу думку, можна зробити ряд висновків, які матимуть теоретичне та практичне значення для подальших правових та наукових розробок в досліджуваній сфері: існує нагальна потреба в розробці цілісного національного законодавства, в основу якого має бути покладена Концепція державної етнонаціональної політики в Україні, тому обов'язковим першочерговим завданням має стати прийняття Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України»; при створенні нових законів та законодавчих актів в галузі етнополітики бажано детально вивчати й використовувати досвід інших європейських країн і сучасні тенденції міжнародного права; ефективність та успішність вирішення цих проблем значною мірою залежатиме від установа не лише задекларованої, а й реальної співпраці офіційних суб'єктів законодавчої ініціативи з широким колом науковців, незалежних експертів, неурядових організацій, у першу чергу створених самими меншинами.

Література:

1. Декларація принципів толерантності від 16 листопада 1995 р. // Віче - 2002. - № 11(128). - С. 12-13.
2. Ільєсова Б. Роль ЗМІ у розвитку освіти кримськотатарською мовою // Матеріали Всеукраїнської конференції [«Міжнаціональні взаємини в Україні: питання інформаційного простору»], (м. Київ, 14 лютого 2006 р.) / Упоряд. С. Бугаїв. – К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2006. – С. 46-47.
3. Мармазов В. Є. Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблеми / Мармазов В. Є., Піляєв І. С. - К.: Вентурі, 1999. - 400 с.
4. Мітряєва С. І. Міжнаціональні аспекти консолідації українського суспільства (регіональна модель): Монографія. / Мітряєва С. І. – Ужгород: Вид-во Національного інституту стратегічних досліджень, Закарпатський філіал, 2001. – 172с.
5. Пилипенко Т. І. Співпраця національно-культурних товариств і держави: роль і місце ЗМІ // Матеріали Всеукраїнської конференції [«Міжнаціональні взаємини в Україні: питання інформаційного простору»], (м. Київ, 14 лютого 2006 р.) / Упоряд. С. Бугаїв. – К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2006. – С. 15-17.
6. Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств: Розпорядження Президента України від 21 вересня 2001 р. № 252/2001 – РП // Урядовий кур'єр. – 2001. – С. 179.
7. Статут конгресу національних громад України [Електронний ресурс] / Портал конгресу національних громад України. - Режим доступу: <http://www.kngu.org/KongrUkr>.
8. Схвалення урядом проекту Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» [Електронний ресурс] / Урядовий портал. Прес-служба Міністерства культури України. - Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish>.